

דור או דורותיים וסופג ריחות ומראות אחרים ; מבנה אנושי, אישי, נשי אחר. שירה אחרת, עשויה אדמה ושמשי ושמיים תכולים ושנאת מלחמות ותפילות לאלוהים. והרי עליך להתפשט את מחלצות אי-האמונה והציניות ושבירת הערכים ולהינשא לתוך עולם אחר, של אסתר ראב, ונדמה כי האירוניה הגדולה ביותר טמונה במעשה זה דווקא : היא, הזקנה, בת השבעים-פלוס, היא התמימה, בעינינו, היא האידיאליסטית, היא המאמינה, ואנחנו, ששנותינו פחות מ- מחצית שנותיה, מבססים לשווא. יש לה "משאלות" (65) שאנחנו מציאים מרשימת המשאלות שלנו פשוט מתוך מעשיות : מה טעם נשאל את שאין לקבל ? "אני רוצה עצים יפים — / ולא מלחמות ! / וכתונת-פסים / ולא מדי-צבא / לכל יקירי ; / אני רוצה גשם / ותלמים מוריקים ; / ובתים מלאים / תינוקות ; / ...ואצטרובלים על מצע ריחני / של מחטים — / תחת ארנים".

השירים עשויים חמרים בסיסיים ביותר. החשובים שבהם : אדמה, גשם, נרקיסים, תינוקות, שמיים כחולים, שלום. ההתעסקות בחמרים אלה יפה, תמימה, שקוית-נעורים. מלאכת השיר טבעית, מתמזגת, אמיתית, שופעת בכנות ובטבעיות—כמו החמרים עצמם. אין שעשועים, אין להצטנף מאחרי לשון וטכניקה, אין נסיונות לומר את הדבר רים אחרת. אדמה, גשם, נרקיסים — — — דברים באנאליים ? כמו החיים, כמו המות, וזה נושא השירה...

אסור לבכות, אסור להתמרד. מותר להת-אכזב ולהביט אל השמיים ולומר שוב ושוב : "אל תאפיל ימי האחרונים... תן לי לתלוש נרקיסים / בשמורת-גנך / האסורה, / לזרקם לרוח, / ולו רק פעם אחת / כאילו עוד מלא

האסם / כל טוב". (ע' 126)

מעל ומעבר להשלמה עם הזקנה ועם המוות, מעל ומעבר לאמיתות המפחידות והמאכזבות של החיים, משחקת אסתר ראב בצעצועי-הילדות. זה, כנראה, הפתרון האישי, הסחת-דעת, אולי, העמדת-פנים, או נסיון להוסיף ולזרום בלי לשנות כיוון : "ואני גדולה / ומבקשת להיות ילדה, / בוכיה מצער, /

הבעיות המורכבות האמורות להשתקף בעדם.

עוז אינו חייב, כמובן, לכתוב רומן על-פי מתכונת מקובלת. רשאי הוא לנצל כל טכניקה סיפורית מקובלת, או ליצור כלים חדשים שיהלמו את מושאי התמודדותו, אך חירות היוצר אינה בלתי-מוגבלת—לא כל צירוף שרירותי של אפיזודות הכתובות במידות שונות של אינטנסיביות מתקשר כדי יצירת-אמנות. יתר על כן, נראה לי כי תחושתם של קוראים רבים שעוז מהתל בהם, או מזלזל לכאורה באינטליגנציה שלהם, יש לה הצדקה ; התחכמויות דוגמת כינוי חתוליה של סטפה בשמות שופן ושופנהאור, העמדת הפסל האפריקאי זקוף האבר הזכרי מול הבתולה של מאטיס, תי-אור משלחת-השלום של ההיפית לעקבה, יציאת אודרי התמהונית ויותם המטומטם אל הגבול ועוד "המצאות" רבות אחרות, המרמזות ללא כיסוי על משמעות-שמעבר, יש בהן כדי להעליב את הקורא.

כשלעצמי, נדהמתי גם מקלות-הראש שנהג עוז בחומר על סבלות היהודים בתקופת הכיבוש הנאצי (הפרק על נדודי פומראנץ ביער), או על סבכי המשטר הסטאליניסטי (המגיע לשיא הגיחוך בתיאור פגישתה של סטפה עם סטאלין).

במעט רצון טוב אפשר, כמובן, לחשוף ברומן השקפת-עולם כוללנית שבהפשטתה עברה את גבול הפשטנות על רכיבי יחסים הבינאישיים ועל רכיבי היחסים בין קבוצות אתניות, אך דומה כי הכשלון האמנותי של הרומן אינו מצדיק הענקת אשראי של התייחסות רצינית אל השקפת-העולם המובלעת בו.

א.ז.

תפילה אחרונה

כמאה שירים ישנים וחדשים של משוררת ראשונה, ראשונית. אתה קורא אותה ממרחק

* אסתר ראב : תפילה אחרונה (שירים) ; עם עובד, 1972 ; 142 עמ'.

שית לא הזדהו עם כלל שירת "מסדה" אלא עם כמה פרקים ממנה בלבד, ואין צריך לומר שנעלמה מהם הליריקה האישית של שירי הנעורים שלו. אך ליריקה אישית זו קיימת, ולו אך כגילגול והטמעה של תחושת-גורל יהודית. כך נוצר היסוד האי-שי-הקיבוצי על סממניו האוטוביוגרפיים וסימניו המתחטאים מתוך הענות והצער והסבל האישי. במידה רבה נתון למדן בסוד העקידה; רעיונותיו על העבר היהודי נקל-עים בין אמונה לכפירה, כשם שהשקפתו על העתיד אף היא מלאה ספקנות ואי-בטחון. באחד השירים, "מפה והלאה", או-מר המשורר: "אני רוצה מחדש להשתאות על עולם, / כאילו לא הייתי עד עתה, / כאילו כוכבת-הערגונות בזהרה / אך זה למו-לי שם הוצתה / אני רוצה מחדש, צמא מראות וצלילים, / לכרוע על באר העצבת, / לעמיק עיני משתאות בשתי עיני העולם; / החיים והמוות..."

למדן עצמו דומה כי לא השלים עם דמותו של "המקונן", כפי שנצטייר בעיני קוראיו, וניסה למרוד בה. אך כאיש של "קרעים" וספקות, המיטלטל תמיד בין תקוה לייאוש, פיקפק בכוחו ובזכותו "להרשות" לעצמו תפילת-יחיד, שהרי בת-שירתו מגויסת תמיד לשרת את סבלו של הכלל. כך התנגשו בשיריו היסוד האישי-הייחודי עם היסוד הקיבוצי, אלא שהיתה זו התנגשות לסירו-גים; פעמים הרבה היתה השלמה בין הני-גודים ולאחר-מכן שבו והמשיכו במאבקם. כלל שירתו מלאה מעצם טיבה ניגודים של "אהבה ושנאה, אמונה וספק, רחמים ושאט-נפש, צפייה מתקנאת בדורות-יבואו וחרדה לגורל החיים בהווה". תורת ניגודים זו חו-זרת-ונשנית בשיריו של למדן בצורות שו-נות, ומטבע-הדברים היא חוזרת על עצמה ומרתיעה את הקורא.

למעשה השתלט מוטיב "מסדה" על כל יצירתו של למדן, המלאה לבטים ומאבקים בקולות רבים. בפואימה זו טמן המשורר את האידיאות המרכזיות של כלל יצירתו והצליח להעלותן בשלל גוונים ובמיטב כש-רונו. בכך הבטיח לעצמו את זכרו בספרות

וצוחקת, ושרה בקול, / דק מן הדק— / כצרצר זעיר / במקלה כרוביך / הנעלה— / קטנה שבקטנות— / אני משחקת / לרגליך— / בוראי!" (ע' 93)

הנסיון לראות מתוק יוצא מעז, בכל מחיר, הנסיון לאחוז באלוהים ובמלאכיו, ולראות הכל צומח מתוך ההריסות—בא לביטוי שי-רי נפלא בקובץ הזה. עם זאת, קשה להיסחף לתוכו ולחוש יותר מריח מתוק של דור אחר.

צ.ג.

כל שירי יצחק למדן

יש קונה עולמו בשעה אחת וזוכה, יש קונה עולמו בשעה אחת ומפסיד. יצחק למ-דן קנה עולמו בשירת "מסדה" והפסיד את שיריו האחרים. הדור שלו—בני "העליה השלישית"—זיהה את כל שירתו עם הפואי-מה "מסדה" או עם חלק ממנה, ונעלמו ממנו שירים אחרים של למדן. לכן עשה מוסד-ביאליק חסד לא רק עם יצירתו של המשורר אלא עם הספרות העברית כאשר כינס את כל שיריו וערך אותם לפי זמן פירסומם.

מבחינת ההשפעות קיבל למדן מאחד-העם ומביאליק. מן הראשון קיבל את העקרון המוסרי, המנחה את קיום העם היהודי בעמים, ומן האחרון—את התפיסה הנבואית של השירה, היונקת מן הנביאים. שלא כביאליק, היה למדן נתון בכבלי הייאוש והפסימיות, שטישטשו את הגבולות שבין שירתו האישית לשירתו הלאומית. למדן כופף את שירתו האישית ושיעבדה לסבלו של הכלל היהודי. אולי הפרעות באוקראינה, שבהן נרצח אחיו והוא עצמו ניצל בנס, הן שהשליטו בתודעתו את צער הקיום היהודי. פרופ' שמעון הלקין מוכיח, במאמרו "על שירת יצחק למדן", שאנשי העליה השלי-

* כל שירי למדן: שירי נעורים, מסדה, ברמתה המשולשת, במעלה עקרבים, מח-ניים, משירי הדור; מבוא: שמעון הלקין; מוסד ביאליק, ירושלים, 1973; 412 עמ'.